

COVID-19 ve Çocuğun İyi Olma Hali Araştırmaları

Bulgu Özetleri:

Başak Akkan; Emre Erdoğan; Gözde Durmuş, Pınar Uyan Semerci

OECD ülkeleri arasında en eşitsiz gelir dağılımının olduğu ve en yüksek çocuk yoksulluk oranına sahip ülkelerden biri olan Türkiye’de nüfusun yüzde 27’sini oluşturan yaklaşık 23 milyon çocuk var. 2011 sonrası Suriye’den gelen 3,5 milyonu aşan geçici koruma altındaki nüfusun yarısından fazlası da 18 yaş altı. 2008 yılından bu yana çocuğun iyi olma hali yaklaşımı ile sahada gerçekleştirdiğimiz birçok çalışmada, risk ve güvenlik alanındaki göstergeler açısından çocukların oldukça kırılgan bir durumda olduğunu tespit ettik. Bir çocuğun anne karnından başlayan deneyimi; sağlık, eğitim başta olmak üzere haklara eşit erişimi olmaması sebebi ile yoksulluğun nesilden nesile aktarımı ile neticelenebilmekte. Erken çocukluk döneminde yoksulluk koşullarının tüm olumsuzlukları ile karşılaşınca çocuklar gelişimleri açısından dezavantajlı hale gelebilmekte, sağlıklı beslenememe, hastalıkların doğru tedavi edilememesi, kötü barınma koşulları fiziki gelişimi engellemekte ya da kalıcı sakatlıklara yol açabilmekte. Ailenin içinde bulunduğu tüm yoksulluk ve yoksunluk çocukları hızla “büyütüp”, yetişkin sorumluluklarını üstlendirip, evde ve/ya ev dışında çocuk işçi olmalarına yol açmaktadır. Çocuğun çocukluğunu yaşamasına engel olan; fiziksel ve zihinsel sağlıklı gelişimini zedeleyen, tehdit eden ev içi ve ev dışı her aktiviteyi içeren çocuk işçiliği de bu durumun doğal sonucu olarak kabul edilip, yasal olmamasına rağmen “olağan” bir durum gibi değerlendirilebilmekte; tüm çocuklar için evrensel bir hak olarak tanımlanmış olan “eğitim” ve “oyun” yalnızca bazı çocukların erişebildiği bir hak ve yapabilirlik halini alabilmektedir. Sadece Türkiye’de değil, küresel olarak tüm dünyada eşitsizlikler, çok farklı çocukluk hallerinin aynı toplumda aynı zaman diliminde deneyimlenmesi ile sonuçlanabilmektedir.

Bu bağlamda da COVID-19’un kısa ve uzun dönemli etkilerini ele almak, üst üste binen kesişimsel eşitsizliklerin nesilden nesile aktarılmasının önüne nasıl geçilebileceğini ve özellikle içinde bulunulan krizler ortamında, veriler ışığında daha kapsayıcı bir toplum için çözüm yollarını tartışmak hayatidir. COVID-19 sürecinde çocuklarla gerçekleştirdiğimiz iki araştırmanın bulgularını paylaşırken, hem salgın döneminin olağanüstü koşullarına belli bir mesafeden bakmayı, hem de içinde bulunduğumuz dijitalleşme döneminde bugün ve gelecek açısından çocukların deneyimlerini değerlendirmeyi hedefliyoruz.

Pandemide Türkiye’de Çocuk Olmak:

Türkiye’de ilk COVID-19 vakasının görüldüğü 11 Mart 2020’den bu yana 27 Kasım 2022 itibariyle 17.042.722 COVID-19 vakası ve 101.492 COVID-19’e bağlı ölüm bildirilmiş durumda. Kasım 2022 verilerine göre Türkiye toplam COVID-19 vaka sayısında dünya çapında on birinci ülke konumunda. COVID-19 pandemisinde birçok ülkede sokağa çıkma yasakları uygulanırken, ancak Türkiye yaşa göre sokağa çıkma yaşağı uygulayan nadir ülkelerden biri olarak dikkat çekiyor. Türkiye’de çocukların Nisan 2020 – Haziran

2021 döneminde çok uzun süre haftanın belirli günleri ve sınırlı saatleri dışında sokağa çıkmaları yasaklanmıştı, okullar UNESCO verilerine göre 16 Mart 2020-31 Mayıs 2021 tarihleri arasında kapalıydı. Eylül 2021 verilerine göre Türkiye, OECD ülkeleri arasında Meksika'dan sonra okulların en uzun süre kapalı kalan ikinci ülke oldu.

'COVID-19 ve Çocuğun İyi Olma Hali Araştırmaları'nı çocukların uzun süre evde kapalı kaldığı, okullarından ve arkadaşlarından uzak kaldıkları 2020 ve 2021 yaz dönemlerinde gerçekleştirdik. Yaz 2020 döneminde 10-13 yaş grubundan 50 çocuk ile yaptığımız nitel araştırmada farklı sosyo-ekonomik düzeyden çocuklarla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler aracılığıyla çocukların deneyimlerini öğrenmeye çalıştık. Yaz 2021 döneminde ise Çocuğun İyi Olma Hali Uluslararası Araştırmalar Ağı kapsamında yürütülen nicel araştırmanın Türkiye ayağını tamamladık. Türkiye dışında 19 farklı ülkenin katıldığı araştırmanın ülkelerarası karşılaştırmalı araştırma raporu Kasım 2022'de yayınlandı. Haziran-Ağustos 2021 döneminde çevrimiçi ve yüz yüze gerçekleştirdiğimiz anket çalışmasına ağırlıklı İstanbul'dan olmak üzere 10-12 yaş grubundan 804 çocuk katıldı. Araştırma öncesinde soru formunun son haline getirilmesi ve sonrasında bulguların analizi çocuklarla yapılan dört odak grup toplantısı ile gerçekleştirildi.

2020 Yaz Döneminde Çocuklar Anlatıyor: Kaygı, korku ve endişe içinde evde bunalmak

10-13 yaş aralığından farklı sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerden gelen 50 çocukla yaptığımız nitel araştırma, maddi imkânsızlıkların özellikle ev koşulları ve uzaktan eğitim açısından pandemi döneminde oldukça büyük eşitsizlikler yaratsa da araştırmaya katılan tüm çocukların kaygı, korku ve endişe yaşadığını gösterdi. Hem kendi sağlıklarına dair endişe hem de yakınlarının olası kaybına dair korku çocukların anlatılarında geniş bir biçimde yer bulurken, birçoğu sihirli değneğin olsa ne dilerdin sorusuna "koronanın bitmesini" cevabını verdi. Çocuklar evde kalmaktan "bunaldıklarını", "sıkıldıklarını" ve maskeli/siz "nefes alamadıklarını" çarpıcı cümlelerle aktardılar. Derinlemesine mülakat bulguları araştırmamıza katılan çocukların bazılarının ailelerinin pandemi döneminin olağanüstü koşulları sebebi ile "normalde izin vermedikleri sürelerde" bilgisayarda/tablette oyun oynamaya, sosyal medya kullanımına ve arkadaşları ile çevrimiçi görüşmelere izin verdiklerini söylediler. Çocukların bir kısmı, kardeşleri ve/ya ebeveynleri ile daha çok zaman geçirmelerinin pandemi ile ilgili tek güzel durum olarak aktardılar.

Araştırmamıza katılan çocukların anlatılarında ebeveynlerin iş durumunun, evden çalışma imkânlarının olup olmadığının, sağlık alanında çalışıp, çalışmadıklarının çocukların pandemi döneminde karşılaştıkları riskleri ve öznel iyi olma hallerini belirlemede önemli rol oynadığını tespit ettik. Pandemi döneminde bebek kardeşinin bakımını neredeyse üstlenmiş olan 11 yaşında Ayşe'nin öyküsü ise içinde bulunduğu yoksulluk ve yoksunluk koşullarında hem ev içi yüklerin ağırlığını hem de uzaktan eğitime nasıl erişemediğini göstermesi açısından oldukça çarpıcıydı:

"Zoom'larım pek iyi giremiyorum açıkçası çünkü şey bebek de var, kardeşlerimin Zoom'ları da var onlarınkine giriyorum kendiminkini sonra veriyorum o zaman da derslerim bitiyor zaten."

Ayşe, görüşme sırasında da bebek kardeşinin ağladığı ve onunla ilgilenmesi gerektiği için mülakata ara vermiş ve çevrimiçi bağlantısı kötü olduğu için bazı anlattıklarını tekrarlamak zorunda kalmıştı. Bu durum erişimin nasıl her çocuk için eşit bir imkân olmadığını araştırmamız sırasında da gösterdi.

Pandemide Uzaktan Eğitim

Araştırmamız salgın sırasında çocukların okul ile kurdukları ilişkilere, çocukların anlatılarına dayanarak yakın bir merceğe tutmakta. Yüz yüze eğitimin yerini uzaktan eğitimin alması, okulun mekân olarak

erişilmezliği ve öğretmenler ve arkadaşlar ile ilişkilerin dijital ortama taşınması çocukların öznel iyi olma hallerinin üzerinde farklı etkiler yarattı. Çocukların anlatıları tüm çocukların uzaktan ders takibinde sıkıntı yaşadığını göstermekte. Ancak, özellikle sosyo-ekonomik farklılıkların, yani çocukların ev koşullarının, teknolojik araçlara sahip olup olmamalarının, internet erişimlerinin uzaktan eğitime erişimde eşitsizlikler yarattığı çocukların anlatılarına yansındığını gözlemledik. Diğer yandan, öğretmenlerin teknolojik altyapılarının ve becerilerinin bu süreçte çocukların gözünde öğretmen algısını da değiştirdiği söylenebilir. Öğretmelerin sınıf ortamına göre uzaktan eğitimde sınıf kontrolünü sağlaması veya sağlayamaması çocukların gözünden öğretmenler arasındaki farkı yaratan bir unsur olarak dikkat çekti.

Bir diğer önemli nokta, çocukların ilişkisel bir mekân olarak okula yüklediği anlamlar ve okul mekânının yaşamlarından çıkması ile birlikte okulun özgürleştirici ve sosyal ilişkilerini güçlendirici bir mekân olarak özlem duyulan bir yer haline gelmesi. Gerek öğretmenler ile kurulan ilişkilere, gerekse okulun bahçe ve teneffüsler gibi sosyalleşme ortamlarında arkadaşlar ile geçirilen zamana duyulan özlem çocukların anlatılarında en çok üzerinde durdukları temalar olarak ortaya çıkmakta. Salgın koşullarında yapılan bu niteliksel çalışma daha önceki çalışmalarımızda da ortaya çıkan bir olguyu, yani okulun çocukların öznel iyi olma halinin belirleyici olduğu ilişkisel bir mekân olarak önemini bir kere daha ortaya koydu. Okul çocuklar için sadece bir eğitim kurumu olarak değil, gerek akranları ile gerekse öğretmenleri ile kurdukları dayanışma ilişkileri bağlamında, çocukların toplum ile kurdukları bağları güçlendiren, sosyalleşme süreçlerini destekleyen ve özgürleştirici bir rol oynayan bir ilişkisel mekân olarak önem taşıyor.

20 Ülkeden Verilerle Pandemide Çocuklar Çok Daha Mutsuz

Çocuğun İyi Olma Hali Uluslararası Araştırmalar Ağı kapsamında 20 ülkede 23 bin 803 çocuğun katıldığı nicel bir araştırmanın Türkiye sahasını 2021 yazında tamamladık. Araştırmanın tüm verileri üzerinden yayınlanan “Çocukların İyi Olma Halleri ve Hayatları Hakkındaki” görüşleri başlığı taşıyan araştırma sonuçları pandeminin çocukların iyi olma halleri üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koydu. Türkiye’den 804 çocuğun uzaktan ve yüz yüze görüşmelerle katıldığı araştırma çalışması pandemide çocukların kendilerini birçok açıdan daha mutsuz hissettiklerini gösterdi. Araştırma çalışmasının sonuçlarına göre araştırma kapsamındaki 20 ülkenin tamamında çocuklar pandemide öznel iyi olma hallerinin pandemi öncesine kıyasla düştüğünü belirtirken, en fazla düşüş Bangladeş’te gözlemlendi. Türkiye örneklemindeyse pandemi öncesinde on üzerinden 8.5 olan ortalama memnuniyet, 5.8 olarak hesaplandı, bu oranla Türkiye çocukların mutsuzluğu açısından dördüncü sırada yer aldı. Bulgular, en düşük sosyoekonomik statüye sahip çocukların daha düşük yaşamdan memnuniyete sahip olduklarını gösterirken, pandeminin bu çocukların iyi olma hali üzerindeki olumsuz etkisinin daha fazla olduğunu da gösterdi.

Çalışmada çocuklara son bir hafta içerisinde ne tür duygular hissettikleri sorulduğunda ülkemizden katılan çocukların diğer çocuklarla benzer sıklıkta olumlu ve olumsuz duygular hissettiği öğrenilirken; düşük sosyoekonomik statüye sahip çocukların mutluluk, sakinlik ve enerjilik gibi olumlu duyguları daha az; üzüntü, sıkıntı, stresli gibi olumsuz duyguları daha fazla hissettiğini belirttiği gözlemlendi.

Araştırmanın saha çalışmasının yapıldığı dönemde çocukların önemli bir kesiminin koronavirüsten dolayı kaygılandığını ortaya koydu. Çocukların %51’i koronavirüsü düşündüğünde ellerinin terlediğini, %44’ü koronavirüse yakalanmaktan korktuğunu söylerken; üçte birlik kesimse televizyon ve diğer medyada koronavirüsle ilgili haberler gördüğünde kaygılandığını belirtti. Türkiye çocukların duyduğu kaygılar açısından en yüksek ikinci ortalamaya sahip.

Araştırma sonuçlarına göre Türkiye koronavirüsün yaygın olduğu dönemde çocukların en fazla kısıtlamalarla karşılaştığı ülkelerden biri, en az kısıtlamayla karşılaşan çocuklarsa Finlandiya ve Estonya'da yaşayan çocuklar. Türkiye'den araştırmaya katılan çocuklar için kendilerini en fazla güvende hissettikleri yer evleriyken, okulda ya da mahallede kendisini güvende hissedendenlerin oranı %40 civarında kalmış durumda. Bu kadar yaygın kısıtlamaların bir sonucu olarak çocuklar arkadaşları, akrabaları ve okullarını özlediklerini belirtiyorlar.

Çocuklara konulan kısıtlanmaların önemli sonuçlarından biri de zamanlarını nasıl geçirdiklerinden hissettikleri memnuniyetin düşmesi. Araştırma kapsamındaki yirmi ülkenin tamamında çocuklar pandemi öncesi zamanlarını geçirme biçimlerinden daha memnun olduklarını söylüyorlar, en fazla düşüş Almanya'da gözlemlenirken, Türkiye'deki çocukların memnuniyeti on üzerinden 8.4'ten 5'e düşmüş durumda. Çalışmaya göre çocukların zamanlarını geçirme biçimlerinden, okulda öğrendiklerinden, arkadaşlarıyla ve birlikte yaşadıkları kişilerle geçirdikleri zamandan memnuniyetleri kayda değer oranda düşmüşken; yüksek sosyoekonomik statüye sahip çocuklarda bu oran daha az.

Eğitime Uzaktan Devam Etmenin Zorlukları

Pandemi döneminde eğitimin nasıl gerçekleştiğine bakıldığında Türkiye'de araştırmaya katılan çocukların sadece %46'sının eğitimlerine uzaktan devam edebildiğini belirttiği görülüyor, bu oranla Türkiye İtalya'yı takip ederek sondan ikinci sırada yer alıyor. Araştırmaya ülkemizden katılan çocukların üçte ikisi internete düzenli erişebildiklerini söylerken, %5'lik bir kesim internetlerinin sürekli kesildiğini belirtmekte, bu oran düşük sosyoekonomik statüye sahip çocuklarda daha fazla. Çocuklar okullarına dönmek istediklerini ve arkadaşlarını özlediklerini belirtirken, sadece üçte biri ödevleri konusunda ailelerinin ya da ağabey ve ablalarının kendilerine yardım edebildiğini söylediler. Bu dönemde en yaygın öğrenme aracı çevrimiçi derslerken, daha yüksek sosyoekonomik statüye sahip çocukların internette daha fazla araştırma yaptıkları ve arkadaşlarıyla daha fazla çalışabildikleri öğrenildi.

Çocukların koronavirüste arkadaşlarıyla iletişim kurarken en yaygın olarak kullandıkları yöntemler telefonla aramak ya da mesajlaşma programlarını kullanmak. Yüz yüze görüştüklerini söyleyenlerin oranı %44. Farklı sosyoekonomik statüye sahip çocukları karşılaştığımızda yüksek sosyoekonomik statüye sahip çocukların daha fazla iletişim araçlarını kullanabildikleri, en düşük statüye sahip çocuklarsa her yöntemle daha az iletişim kurdukları ortaya çıktı. Koronavirüs döneminde çocukların en fazla ailelerinden destek görürken, arkadaşlarından destek aldığını söyleyenlerin oranı %41 oldu. Çalışma, çocukların bu dönemde aileleriyle daha fazla yakınlaştıklarını düşündüklerini gösterdi.

Araştırma çalışmasına göre görüşülen çocukların dörtte biri kendisini "çok yüksek" ya da "yüksek" düzeyde bir sosyal medya kullanıcısı olarak görüyor. Bu konuda ülkeler arasındaki farklılıklar çok yüksek, Şili'den katılan çocukların dörtte üçü, Galler'den katılanların üçte ikisi kendilerini bu şekilde tanımlarken; Türkiye %26'lık oranla Bangladeş'i takiben sondan ikinci sırada yer alıyor. Ülkemizde çocuklar arasında da önemli bir fark görülmekte, en yüksek sosyoekonomik statüye sahip çocukların %36'sı kendisini bu şekilde tanımlarken, en düşük sosyoekonomik statüde yer alan çocukların %15'i bu tanıma benimsiyor.

Teknolojik değişimlerin ekseninde, COVID-19 salgını sonrası kesişen krizlerin (ekonomik, sağlık, iklim) yarattığı belirsizlik ortamının çocuğun iyi olma haline olan etkisini nesnel ve öznel göstergeler ışığında bütüncül bir perspektifle ele almak gerekmektedir. Bu çerçevede araştırma bulgularının kriz ortamının yarattığı eşitsizlikleri ve kırılğanlıkları ortaya çıkararak, çocuğun iyi olma halini destekleyecek bir

ekosistemin oluşumuna, Türkiye’de çocuklara yönelik politika geliştirme süreçlerine katkı sunması hedeflenmektedir.